

LA PLANIFICACIÓ LINGÜÍSTICA EN ELS CASOS FLAMENC, BASC I CATALÀ: UNA NOTA COMPARATIVA

per Albert BASTARDAS I BOADA

Sociolingüista

Em proposo, en aquest text, de comentar en forma general i concisa alguns punts comparatius dels processos de planificació lingüística de Flandes, de Catalunya i d'Euskadi. L'article pressuposa el coneixement, si més no rudimentari, de les característiques principals d'aquests casos per part del lector. La línia de la reflexió seguirà tres grans eixos: el punt de partida general del procés de planificació, les accions referides al *status* de la llengua i, per últim, les que es relacionen amb el seu *corpus*.

Els casos basc, català i flamenc constitueixen, en aquest ordre, de menor a major òptima situació, una gradació de punt de partida en referència al coneixement que la població d'aquests territoris tenia de l'idioma subordinat en el moment d'iniciar-se la planificació del *status* d'aquest codi. Si prenem la situació de l'euskera en el País Basc entorn de 1978, els parlants d'aquest idioma eren clarament minoritaris respecte dels que tenien el castellà —l'idioma dominant— com a llengua habitual. Des d'aquest punt de vista la situació basca s'assembla al cas irlandès. La situació del català, en canvi, difereix de la de l'euskera en el fet que un més alt nombre d'autòctons ha conservat l'ús del seu idioma propi, tot i que es trobin ja en un estat avançat de bilingüització en castellà, idioma que és utilitzat generalment en el pla escrit i en moltes de les seves interaccions amb la gran quantitat d'immigrants que avui resideixen a les zones tradicionals de llengua catalana. Segons sembla, en canvi, la majoria de la població flamenca es trobava en una fase mínima de bilingüisme receptiu o, fins i tot de monolingüisme neerlandès, en el començament del procés de reivindicació lingüística a Flandes (Deprez, en premsa). Destaco aquestes diferències de competència i d'ús lingüístics entre les poblacions basca, catalana i flamenca per tal com aquest factor pot tenir una gran importan-

cia tant per decidir quin tipus de mesures poden ser preses en la planificació del *status* lingüístic com per als resultats que finalment es puguin obtenir del procés.

Un altre element important, i que ajuda també a explicar les solucions de planificació del *status* adoptades en aquests tres diferents casos, és el més gran pes demogràfic dels flamencs en el conjunt de l'estat belga, mentre que tant els bascos com els catalans són minoritaris respecte a la població del conjunt espanyol. Amb tota seguretat, doncs, la comunitat de parla neerlandesa té molt més pes polític que les dues comunitats minoritàries a Espanya. Aquesta diferència de poder polític entre les diverses comunitats lingüístiques que viuen sota un mateix estat pot tenir, lògicament, enormes repercussions per a la direcció i l'èxit de les mesures de planificació lingüística que s'adoptin per part de les institucions públiques.

Finalment, un factor també diferent és el més alt nombre i la més gran dispersió d'individus parlants originaris de la llengua dominant que habiten en el territori subordinat, en el cas de Catalunya i del País Basc, respecte al de Flandes. En aquesta darrera situació, la població francòfona sembla agrupar-se molt principalment entorn de Brusselles, mentre que, tot i que es registri també aquesta tendència a la concentració de castellanoparlants a l'entorn de les grans capitals industrials de Catalunya i del País Basc, en moltes altres ciutats mitjanes d'aquestes zones es troben també importants nuclis d'immigrants de parla castellana.

En el marc d'aquestes diferències de condicionants —agrades a més a Espanya pel fet de l'endarreriment històric en l'adopció del sistema democràtic— el neerlandès a Bèlgica té avui una posició molt més avançada que el català i el basc a l'Estat espanyol. A través d'una dinàmica canviant, el neerlandès —si exceptuem l'àrea de Brusselles— ha arribat a una situació força òptima com a llengua d'ús plenament normalitzat en el seu territori, pràcticament amb les mateixes funcions que qualsevol altre idioma no-dependent. La decisió d'optar per una regulació del fer multilingüe basada en el principi de la territorialitat per damunt del de la personalitat augura llarga vida i plenitud d'ús per al neerlandès a Bèlgica.

No ocorre el mateix, en canvi, amb el basc i el català a Espanya. En un marc d'oficialitat única de la llengua dominant —el castellà— en el conjunt de l'Estat i de cooficialitat castellà-euskera o castellà-català en el País Basc i a Catalunya, aquests idiomes cerquen amb afany funcions pròpies a través de les quals puguin sobreviure en el seu territori específic. Les seves situacions de partida fan dels casos català i basc —i especialment aquest darrer— processos de recuperació lingüística llargs, difícils i de resultats insegurs, pendants fonamentalment del grau i la durada de la lleialtat lingüística dels seus parlants. L'euskera, en concret, depèn en altíssima mesura de la voluntat i de l'oportunitat que tinguin els bascos d'arribar a dominar-lo fluidament i de transmetre'l com a idioma nadiu

als seus fills, únic camí d'estabilització definitiva d'aquest idioma en el futur. Des d'aquesta perspectiva, la recuperació de l'euskera té grans comitànies amb el cas de l'hebreu a Israel, que similarmet va seguir aquest procés, però en un marc en què també intervenien variables de tipus instrumental, com per exemple la necessitat de comunicació entre individus de diferent llengua d'origen. En el cas del País Basc, en canvi, el codi d'intercomunicació és ja el castellà.

Un element que amb tota probabilitat pot influir decisivament en el cas de l'euskera és també la seva important diferència d'estructura lingüística en relació amb la llengua actual de la majoria dels futurs usuaris, el castellà. Aquesta important distància interlingüística pot dificultar el resultat de l'actual procés d'aprenentatge a gran escala de l'euskera en el País Basc i fer més minoritària la possibilitat de la seva nativització en la pròxima generació. Si això ocorregués, la perpetuació del castellà com a llengua primera i habitual dels bascos continuaria en el futur i el procés de recuperació de l'euskera dependria novament de la motivació ètnica i lingüística de la pròxima generació.

Tant, doncs, com del cas d'Israel, la recuperació de l'idioma basc ha d'aprendre de l'experiència irlandesa, a la qual s'assembla més estretament. Una situació de no fluïdesa en la llengua subordinada, el gaèlic, per part de la majoria de la població determinà la impossibilitat que aquest codi fos declarat com a únic idioma oficial, tot i trobant-se el país en situació de plena independència política. Més de cinquanta anys de cooficialitat de l'irlandès i de l'anglès, en un esperit clarament nacionalista i antibritànic, no han aconseguit imposar l'idioma propi per damunt del de la potència antigament dominant, amb la qual cosa la motivació de les noves generacions es debilita i la llengua autòctona resta solament com a símbol. L'experiència irlandesa demostra, per tant, la gran importància de les funcions instrumentals per a l'èxit dels processos de recuperació de llengües de comunitats històricament dependents.

Pel que fa al català a Catalunya, la situació de partida, tot i que també difícil en conjunt, permet unir —almenys en la meitat o més de la població actual— la motivació ideològica de l'ús de la llengua pròpia del país i la de la seva utilitat instrumental en la comunicació quotidiana. Donat que els individus d'origen autòcton han rebut en la seva gran majoria aquest idioma com a llengua primera —tot i que posteriorment han estat sotmesos a l'escolarització únicament en castellà— i l'utilitzen oralment, en general, en les seves interaccions si més no intragrups, la recuperació dels usos públics del català és difícil principalment en el nivell escrit i en el nivell oral formal, registres dels quals, a causa de la situació política, el català ha estat generalment absent abans de la nova Constitució espanyola. Així, mentre sembla assegurada una lleialtat de la població autòctona respecte de l'ús oral del català (si n'exceptuem les seves interac-

cions amb els immigrants), els usos escrits trigaran molt més a normalitzar-se a causa d'aquesta falta d'aprenentatge de la seva normativa en el període escolar de la gran majoria de la població. Progressivament, això no obstant, pot esperar-se un major ús escrit de la llengua pròpia a mesura que l'escolarització transmeti aquest coneixement als actuals infants i adolescents.

El problema a Catalunya sembla radicar més aviat en la perpetuació d'una situació amb semblances amb la de Brusselles, és a dir, de bilingüisme oficial en un territori ocupat per un nombre important de parlants de cada un dels idiomes. De fet, és aquesta la situació actual, donat l'altíssim percentatge d'individus castellanoparlants que viuen avui a Catalunya i que fins i tot arriben a ser majoritaris en les ciutats de la perifèria de les àrees metropolitanes. Una perpetuació durant llarg temps de l'actual situació d'igualtat oficial del català i del castellà a Catalunya —i, en canvi, de desigualtat a nivell dels òrgans centrals de l'estat, que no regulen el fet multilingüe en les comunicacions de tot tipus que abasten el conjunt del seu territori— pot perfectament conduir, tot i que de forma progressiva, a una assimilació de la població autòctona per part de la d'origen immigrant. Essent com són els catalans bilingües necessàriament no només pel fet del mandat constitucional sinó per la pròpia situació de predomini de l'ús del castellà en molts dels àmbits públics de Catalunya, les seves interaccions amb el grup immigrant —amb drets plenament reconeguts, per a aquest darrer, d'ús del castellà en tots els camps— es desenvolupen majoritàriament en la llengua no-autòctona, per tal com aquest grup d'origen exogen pot viure normalment a Catalunya sense necessitat d'ús del català. Aquesta situació, amb l'actual marc jurídic, pot perfectament perpetuar-se i anar-se transformant en un procés de minorització demogràfica i lingüística del grup nadiu, en especial a través del desigual índex de natalitat, del matrimoni mixt i de la possibilitat de la disminució del grau de lleialtat lingüística i de consciència nacional en les noves generacions d'origen autòcton, sobretot si s'estabilitza la situació política de conflicte permanent amb el poder central.

El *status* del castellà en l'actual ordenament és, doncs, superior al del català, ja que el primer és l'únic idioma oficial de l'estat central i, a més, co-oficial a Catalunya, mentre que el segon és solament co-oficial en el seu territori. D'acord amb l'experiència belga i suïssa, fóra necessari, en conseqüència, avançar cap a una regulació del fet multilingüe més favorable al català, si més no deixant-lo com a únic —o clarament prioritari— idioma oficial a Catalunya, per tal de donar-li funcions exclusives en el seu territori, fet que produiria probablement una percepció favorable al seu ús general i alhora una utilitat pràctica indefugible per a la seva conservació o adquisició, sempre que això es fes de manera que no generés sensació d'opressió per a la comunitat d'origen immigrant.

Des de la perspectiva de les estructures lingüístiques dels codis en

conflicte, en el cas català la distància amb el castellà és molt menor que en el cas de l'euskera. Aquest fet tant pot afavorir com perjudicar el català en l'evolució futura. D'una banda és cert que aquesta menor diferència entre els dos idiomes contribueix a una més gran rapidesa de desenvolupament de la comprensió del català per part dels immigrants castellano-parlants, però de l'altra aquesta mateixa similitud pot contribuir al fet que els catalans es trobin còmodes usant el castellà i vagin optant per abandonar el català, en especial si aquest idioma no té funcions pròpies. En definitiva, la distància interlingüística sembla jugar un paper menys important en el cas català que en el cas basc, amb la qual cosa els elements decisius a Catalunya tendiran a ser quasi íntegrament els relacionats amb el *status* d'un i altre idioma en contacte.

En relació amb la planificació del *corpus*, els casos basc i català exemplifiquen la importància en l'èxit d'aquest procés de dos grans factors: la distància entre la llengua normativa que es pretén difondre i els dialectes reals dels parlants per una banda i la consciència de pertinença comunitària per una altra. En el cas basc s'està produint el conflicte entre els parlants del dialecte biscaí i l'euskera *batua* normatiu. Es tracta d'una situació en què la distància interlingüística torna revelar-se com a variable important, precisament en un context d'alta consciència nacional basca, la qual hauria, en principi, de predisposar els individus d'aquesta comunitat a l'acceptació de la varietat unificada proposada per al conjunt del territori.

En la conjuntura catalana, la problemàtica de la distància entre normativa i dialecte quotidià —probablement menor que en el cas de l'euskera— es complica, això no obstant, amb la falta de consciència unitària dels parlants, principalment en el País Valencià i les Illes Balears. En aquestes zones la percepció actual de pertinença a una mateixa comunitat lingüística catalana sembla ser encara minoritària i, en canvi, és molt clara majoritàriament la seva identitat regional o, sovint, provincial —tot i que en termes «folklorics»— i la seva inserció històrica en el conjunt lingüístic castellà. Tot i que la normativa del català prengui, doncs, posicions força flexibles per tal de donar cabuda als grans trets dels diferents dialectes, la falta de consciència unitària de la població catalanoparlant pot ser un impediment important per a l'èxit de l'estandardització de la seva llengua pròpia davant de la utilització habitual fins ara del castellà en les funcions usuals de la modalitat referencial i supradialectal. Únicament sembla possible poder avançar en aquesta situació si els diferents governs regionals de l'àrea lingüística catalana realitzen progressivament una política decidida de conscienciació de la població sobre la unitat lingüística dels territoris de parla catalana i hom vehicula una modalitat estàndard unitària però alhora flexible i adaptada a cada gran zona dialectal. Igualment per a l'euskera, com ja indiquen algun dels seus lingüistes (Rotaetxe, en premsa), podria ser necessària una flexibilització de la norma unificada

i de l'ús escolar del dialecte biscaí i de la varietat normativa que permetés a aquests parlants d'incorporar-se paulatinament a l'ús de les formes generals de l'euskera *batua*. Les actituds dels usuaris es revelen un factor d'importància fonamental en els processos d'estandardització, al qual els planificadors han de prestar suficient atenció si es desitja l'avanç i l'èxit de l'empresa.

CONCLUSIÓ

A través d'aquesta petita anàlisi comparativa dels processos de planificació lingüística a Flandes, Catalunya i Euskadi, hem constatat la importància d'elements com ara la competència lingüística de la població, la distància estructural entre els codis, les funcions instrumentals dels idiomes, les identitats collectives de la població i el pes polític de les comunitats de llengua, en la formulació de les polítiques lingüístiques i en l'èxit o fracàs global dels processos de recuperació de llengües subordinades. Depenent de la relació demogràfica entre els grups lingüístics que conviuen en un mateix estat democràtic —que pot ser, però, de vegades alterada per llur poder econòmic i ideològic relatiu— els grups minoritaris tindran més o menys capacitat d'establir polítiques lingüístiques generals adequades als seus interessos. Aquestes polítiques, això no obstant, s'hauran d'emmotllar a la realitat de la composició de la població a l'interior del propi territori del conjunt subordinat, a la seva competència idiomàtica, a la pròpia estructura dels codis, i a les actituds ètnico-lingüístiques dels individus, factors que influiran decisivament en la formulació concreta del tipus i etapes de la planificació lingüística a aplicar. En darrer terme, però, serà sempre el grau en què hom aconsegueixi que l'idioma subordinat arribi a ser usat en les funcions instrumentals quotidianes allò que decidirà l'èxit o el fracàs de la planificació, és a dir, el manteniment o la substitució de l'idioma de la comunitat minoritària.

Referències bibliogràfiques

- DEPREZ, Kas: «Le néerlandais en Belgique», a: Maurais, J. (coord), *L'aménagement linguistique comparé*. Quebec: Conseil de la Langue Française (en premsa).
- ROTAETXE, Karnele: «L'aménagement linguistique en Euskadi», a: Maurais, J. (coord), *L'aménagement linguistique comparé*. Quebec: Conseil de la Langue Française (en premsa).